

kontorsstol på en liten klippa. Klippan, som inte är större än att stolen får plats, är, så när som på några små stenar, helt omgiven av vatten. Mannen är iklädd kostym. Kavajen har han hängt på ryggstödet och han har kavlat upp ärmarna på den vita skjortan. I knät har han en bärbar dator, intill örat håller han en mobiltelefon och bakom stolen skymtar man en kikare. Mannen på bilden är med hjälp av tekniken helt friställd från gamla tvingande band, helt beroende av den digitala tekniken. Han sitter mitt i sitt universum och verkställer och han bär ensam skulden till sitt eventuella misslyckande. Han tjänar inget annat projekt än sitt eget liv.

Den avancerade tekniken har gjort massmedia, konsumtion och kommunikation till grundpelare i vår vardag och centrala redskap med hjälp av vilka vi bygger vår identitet. De dagliga kontakterna och mötena med det annorlunda och främmande har hela tiden ökat och i detta har det blivit allt viktigare att markera identitet och tillhörighet med hjälp av tingen. I sin negativa version är det en resa från en tung, tvingande gemenskap till en lätt, meningslös ensamhet.

Två sekelslut: 1887 och 1997 är en bok som jag skulle rekommenderat mig själv, då jag som 20-åring på 80-talet började ställa mig frågor om vem jag var som svensk. Det var ett samhälle där man i varje svensk medelstor stad utifrån Postens läge kunde vara säker på att Systembolaget inte fanns långt därifrån, och att däremellan låg Folkvandvärden. Det var ett tillstånd av totalitär nu; så här hade det alltid varit och skulle alltid förbli. Nu var en ö dit tidsandan kapat förbindelserna, måna om att höja sig över historiens relativiserande kraft. För dagens ungdom, som i och för sig är återinskriven i den historiska förgängligheten, ger säkert *Två sekelslut: 1887 och 1997* ett efterlängtat sammanhang. Boken är, på gott och ont, en berättelse, och som sådan ger den en känsla av mening.

Ingeborg Svensson, Stockholm

Kjell Östberg: *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*. Symposium, Stockholm/Stehag, 1997. 252 s. ISBN 91-7139-344-7.

När svenska kvinnor år 1921 för första gången hade möjlighet att delta i ett riksdagsval och själva bli invalda i de politiska församlingarna, kom fem kvinnor in i riksdagen. Under 20- och 30-talen skedde ingen

markant ökning. Valen till de representativa organen i kommunerna, i städerna och i landstingen under samma tid, visar heller inga imponerande siffror vad gäller det kvinnliga inslaget. Kjell Östbergs bok, om orsakerna till det utrymme kvinnor fick sig tilldelat i den svenska demokratin efter den allmänna rösträttsens genomförande, är ett viktigt arbete. Hans resultat, från ett genusperspektiv, blir till en berättelse om hur män försvårat för politiskt ambitiösa kvinnor att ge sig in i leken. I bokens första del lägger han grunden till denna skildring om manliga politiska strategier i syfte att utestänga det andra könet. Men historien har också en annan sida, menar förf., och visar i en bred och uppslagsverksliknande studie, i en andra del, att man kan tolka kvinnors mångfaldiga organiserande i egna nätverk, politiska och fackliga sammanslutningar under mellankrigstiden, som ett alternativt svar på de manliga hindren.

Bokens första avdelning sönderfaller i tre uppsatser, var och en med sin intressanta vinkling på mäns kontroll över kvinnors politiska liv. Förf. tar avstamp i hungerdemonstrationer 1917, där kvinnor spontant och i lösligt organiserade grupper deltog i våldsamma upplopp. När familjerna inte längre kunde få födan att räcka till och restriktionerna nådde kvinnornas område, var det dags att agera. Ett könsspecifikt mönster, menar förf., och pekar kanske mera på att detta mönster uppträdde i en könsspecifik situation. Männerna i de organiserade politiska grupperna ville inte ha uppror och utestängde kvinnorna från livsmedelskommittéer osv. Så långt räcker Östbergs resonemang, men även organiserade kvinnor var negativa till upploppen. Risken är att genusklyftan betonas för mycket i analysen och att sprickan här går mer mellan löst organiserade upploppsdeltagare och fast organiserade partianslutna människor.

I nästa text får läsarna insikt i partianknutna kvinnoförbund och deras historiska utveckling. Inom vissa politiska tillhörigheter såg man sig som en hjälptrupp till det manligt dominerade partiet, t.ex. socialdemokraterna, kommunisterna och bondeförbundet. Med strategier som att inte sätta kvinnor på valbar plats på röstsedlar, utan under strecket, att tala om "brödraskapet" inom politiken och därmed osynliggöra kvinnor, att ha med "minst en kvinna", men helst inte fler och göra den enda kvinnan tämligen ensam, kunde inte heller dessa hjälpförbund bryta ner den manliga dominansens strategier för att behålla makten. Högerkvinnor och de frisinnade skapade däremot föreningar som

tog på sig en mer självständig uppgift. Dessa lyckades ändå inte ta för sig av politiken och överlevde inte som partipolitiska förbund. Östbergs tes, att männen satte ramarna, är mer välunderbyggd här, även om han också menar att alla kvinnoförbunden har fungerat som värdefulla opinionsbildande forum. Kapitlet erbjuder en bra och intressant genomgång av kvinnoförbunden och får dessutom ett plus i kanten för att kvinnligt nätverksbyggande uppmärksammas, som t.ex. att de frisinnade kvinnorna i sina tre stora politiska projekt runt början av 1920-talet, tidningen *Tidevarvet*, Kvinnliga Medborgarskolan vid Fogelstad och Frisinnade Kvinnors Riksförbund, ofta överlappade varandra.

Slutligen ifrågasätter förf. på ett intressant sätt om inte kvinnligt valdeltagande har analyserats för enkelt och om man inte måste omvärdera vad politik var för kvinnor under den här tiden. På den första frågan blir svaret att om man inte enbart ser på könsvariabeln utan jämför kvinnors röster med motsvarande manliga utifrån ålder, ekonomi och social tillhörighet, fanns det ganska små skillnader mellan män och kvinnor. Bilden av att kvinnor inte utnyttjade sina nya politiska möjligheter fungerade som ett led i utestängandet, en bild som visade på hur opolitiska, ointresserade och okunniga kvinnor egentligen var. Förf. menar visserligen att männen bar det största ansvaret för framställningen, men att kvinnor i hög grad tog den till sig och bar upp den. Detta kapitel är enligt min mening ett av de bästa i boken. Kvinnor och män möts över en producerad bild och en självbild. Det går att se delar av bägge könens agerande på ett spännande sätt.

En kritisk invändning skulle kunna vara att det är enbart en manlig negativ bild som det refereras till. I boken finns ingenting om de signaler män sände ut som arbetade för kvinnor och uppmuntrade dem politiskt. Inte heller är de kvinnor med som inte hade lust att engagera sig politiskt, som var motståndare till den kvinnliga rösträtten och som definitivt inte kunde vara ett stöd för dem som hade politiska ambitioner. Vill man uppfatta att Östbergs linje rymmer konspiratoriska drag, är man fri att göra det. Ändå kan ett renodlat genusperspektiv vara försvarbart ibland, då det kan visa på relevanta sammanhang. Utmaningen ligger därefter för andra i att studera vilken räckvidd resultatet har.

Den andra delen, som innehåller kvinnornas svar på de manliga strategierna, går i två riktningar. Dels är det här läsaren får se att kvinnor under mellankrigstiden uppfattade många olika frågor som viktiga att organisera sig kring och att den kvinnliga synen på vad som var

fackligt och politiskt kunde ha en vid betydelse. Dels undersöker Östberg, vilket han för övrigt gör i hela boken, tesen att ökad jämlikhet på det formella politiska planet ger fastare könsgränser i genusarbetsdelningen. Det är Yvonne Hirdmans och Ulla Wikanders arbeten som inspirerat honom. Genom att studera fackförbund kommer kvinnors arbete i centrum. Kvinnliga fackliga särorganisationer var betydelsefulla under mellankrigstiden och ibland uppmuntrades de av manliga fackförbund. De blev en arena för kvinnligt ledarskap och en plats för formulering av egna frågor. Intressant nog fungerade de ofta, vilket förf. visar på ett tänkvärt sätt, som en kontaktyta för samarbete med den borgerliga kvinnorörelsen, inom vilken man drev viktiga arbetspolitiska frågor om löner och upphävande av restriktioner under två decennier efter rösträttens genomförande. Vid centralisering av fackförbund kom de kvinnliga organisationerna att uppslukas och marginaliseras, betonar Östberg, och ger en konkret historia om föreningar som anslöt kontorister, folkskollärare och tjänstemän.

Trots att männen ofta hindrade det andra könet från att ta sig in på den politiska arenan, lyckades kvinnorna så småningom, enligt Östberg, själva genom sina nätverk och föreningar ändå få sina intressen på den politiska dagordningen och gjorde en stor vinst bara genom att bygga upp sina nätverk. Men man undrar vad som hände då kvinnorna fick med de egna frågorna på agendan, när detta skedde och hur det då gick med genusarbetsdelningen? Förhåller det sig som förf. gör gällande, att de ofta under mellankrigstiden diskuterade arbetspolitiska frågorna var ett tecken på att kampen flyttats från den politiska formella jämlikheten till arenan för genusarbetsdelningen, blir man nyfiken på den efterföljande drabbningen. Min mening är, att förf. inte på ett övertygande sätt kan svara på frågan om könsklyftorna fördjupades på arbetsfronten, då den politiska jämställdheten ökade, utan mest kan peka på att yrkeskvinnorna spelade en stor roll i det politiska 30-talslivet. Kanske är ett av resultaten däremot att genusarbetsdelningen inom politiken fortfarande bestod.

Bokens avslutning är ett konkret myller av kvinnliga föreningar och sammanslutningar i Stockholm under tiden mellan de bägge världskrigen. Här tonar mängder av organisationer fram med så skilda inriktningar på programmet som försvar, fred, idrott, nykterhet, filantropi ... Man häpnar och förundras över variationen och mångfalden. En sjudande aktiv motoffentlighet, vill Östberg benämna det. Han tillägger att man inom denna

alternativa offentlighet ändå accepterade och integrerade samma ramar och gängse spelregler i sitt arbetssätt som var dominerande innanför den traditionella politiken. Kanske vore det bra att använda begreppet medofentlighet för formen på den myllrande aktiviteten och motoffentlighet på delar av kraven och innehållet i programmen?

Kjell Östbergs undersökningar ligger på en översiktlig organisationsnivå. Det skulle varit skönt att då och då få inblick på ett mer personligt plan och ibland höra kvinnornas reaktioner på och upplevelser av hindren. Möjligen finns detta att söka i de rikliga hänvisningarna till avslutad och pågående forskning på området och även till opublicerade uppsatser på grundutbildningsnivå, som förtjänstfullt nämns i litteraturförteckningen. Efter att ha läst, begrundat och använt Östbergs bok i mitt eget avhandlingsarbete, blir bedömningen övervägande positiv. Boken fyller en lucka på många sätt, inte minst för den sammanfattande genomgången av de politiska kvinnoförbunden och för upplyftandet av nätverk, mötesplatser och kontaktytor i den uppslagsrika katalogartade delen, där det vimlar av namn, årtal och organisationer. För den invigde fungerar översikten som en vägvisare, där dolda kontaktytor mellan kvinnor blir uppenbara. Dessutom lägger hans renodlade genusperspektiv mekanismer och strategier i dagen, som inte kan avfärdas i efterföljande forskning. Den som vill fördjupa och utvidga området måste ta ställning till de framlagda resultaten. Ett lätt språk och bra sammanfattningar med klara ståndpunkter underlättar också för vidare tankearbete. En viktig språngbräda att ta avstamp från.

Irene Andersson, Lund

Susanne Lundin: *Guldägget: Föräldraskap i biomedicinens tid*. Historiska Media, Lund 1997. 160 s. Ill. ISBN 91-88930-12-2.

Guldägget är en bok om barnlöshet och biomedicin, i vår egen tid och vårt eget land. Den har ett brett empiriskt underlag. En viktig källa är intervjuer med personer som i olika egenskaper har varit i kontakt med IVF (in vitro-fertilisering, provrörsbefruktning). En annan är observationer vid en privat och en offentlig klinik i Malmö. Till detta kommer texter och dokumentärprogram där tekniken debatteras och/eller barnlösa kommer till tals. Internationella jämförelser görs främst med förhållanden i Storbritannien och USA, och histo-

riskt dras paralleller till föreställningar och magiska praktiker i det förindustriella Sverige.

Kunskapsmålet är väl så omfattande som underlaget. Lundin vill belysa de samtida "föreställningar om reproduktion och familj, natur och kultur" (s. 12) som IVF tydliggör och utmanar, men också visa hur sådana föreställningar förändras och hur bioteknologin inkorporeras i ett vardagligt tänkande. Likaså vill hon, som en huvudsak, fokusera de par som står i centrum för behandlingen. De framstår å ena sidan som föremål för behandlingsrutiner, som passiva och utsatta patienter. Å andra sidan skildras hur de – eller främst kvinnorna – utnyttjar samma behandlingsrutiner för att skaffa sig en egen kompetens på fältet och bli, som Lundin skriver, "specialister på sig själva" (s. 12).

Kapitlen mellan inledning och avslutning heter i tur och ordning En autentisk familj, Könsbilder, Kroppens bilder samt Barnet vi valde, barnet vi fick. Det första lyfter fram föreställningar och idealbilder om familjer och familjeliv, så som de gestaltas i de barnlösa längtansfulla jämförelser, i lagstiftningen som berör IVF, och i debatten om tekniken. Den senare kretsar inte minst kring de befruktningsvarianter som än så länge inte är tillåtna enligt svensk lag. Det andra kapitlet handlar om de stereotypa bilder av kvinnan och mannen som skapas i behandlingssammanhang. Ett viktigt tema i det kapitlet är männens speciella utsatthet, och skillnaderna mellan mäns och kvinnors reaktioner inför den egna infertiliteten. Kapitlet Kroppens bilder tar oss närmare klinikvardagen och de processer som sker i de behandlade kvinnornas kroppar – och i kvinnornas förståelser och bearbetningar av förloppet. Centrala delar av det resonemanget handlar om vad man kan se som en paradox. Behandlingen genomlyser kvinnans kropp, fokuserar hennes reproduktiva organ och behandlar dem som om de var fristående delar av hennes väsen. Samtidigt kan kvinnan, genom att betrakta och förstå sig själv genom medicinens raster, skapa en egen och integrerad förståelse av hur hennes kropp fungerar (eller inte fungerar). I detta ligger ett slags kompetens, som motverkar det intryck av maktlöshet som skildringen också ger. Det sista kapitlet handlar om den dubbelhet som kan inställa sig hos de par som faktiskt får barn med teknikens hjälp – en glädje, men också en oro över att man har ingripit i naturens ordning och trotsat sitt eget öde. I det avseendet framstår paren fortfarande som annorlunda, utanför den normala ordningen. Väl har de fått de barn de önskade sig, men den föräldrastatus de har fått är inte oproblematiske. Här